

Юридичні науки

Барков Єгор Олексійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

***Анотація.** В даній статті досліджено основні питання законодавчого закріплення інституту «понятого» в кримінальному процесі. Розкривається сутність та надається аналіз інституту понятого у кримінальному судочинстві України. Висвітлюються проблемні аспекти його правової регламентації та доцільність його існування.*

***Ключові слова:** понятий, кримінальне провадження, учасники кримінального провадження, слідчий, незаінтересована особа, слідча (розшукова дія).*

Постановка проблеми. Інститут понятих є однією з найдавніших форм громадського контролю у кримінальному судочинстві. Поява понятих була пов'язана з необхідністю залучення «достойних людей» до проведення процесуальних дій, і перші згадки про це ми можемо знайти в таких правових пам'ятках як Руська Правда, Судебник Казимира 1468 р., Литовські Статути (1529, 1566, 1588 р.р.), ін. Наприклад, у Соборному Уложенні 1649 р. було визначено випадки участі понятих у процесуальних діях, встановлювалися вимоги до таких осіб, передбачалися способи фіксації їх діяльності [4]. Подальший історичний аналіз засвідчує, що вказаний інститут постійно знаходив своє нормативне закріплення та знайшов місце також і у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Ознайомлення з сучасною формою участі понятих у кримінальному провадженні дозволяє зробити висновок, що у кримінальному

процесуальному законодавстві спостерігається поступовий відхід законодавця від широкого залучення понятих до сфери кримінального процесу. Так, аналізуючи КПК України 2012 р., можна констатувати, що, хоча законодавцем донині і передбачена так форма контролю, утім в більшості випадків вона є необов'язковою. В багатьох випадках залучення понятих залежить від самовільної думки слідчого та прокурора (ч. 7 ст. 223 КПК України); в інших випадках законодавець дозволяє проведення процесуальної дії без участі понятих за умови безперервної фіксації її ходу технічними засобами. Аналіз норм КПК дозволяє констатувати, що на сьогодні лише у 3 випадках законодавцем передбачена обов'язкова участь не менше 2 понятих, незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи). У зв'язку з наведеним виникає питання, чи не став інститут понятих архаїзмом у кримінальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання розглядалося у працях: Ю.І. Азаров, О.Л. Булейко, О.В. Маленко, П.Г. Назаренко, О.А. Струць, Л.В. Черечукіна, О.В. Хитрова, О. Ю Хахуцяк та інші.

Мета статті є розгляд концептуальних питань участі понятих в кримінальному провадженні, необхідність їх залучення.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що інтенція законодавця стосовно існування понятих у кримінальному провадженні є цілком зрозумілою. Утім протягом усього історичного розвитку інституту як в теорії, так і практиці мала місце дискусія щодо доцільності існування вказаного інституту. І навіть у сучасній літературі думки стосовно вказаного питання діаметрально протилежні та зводяться до наступного: одні науковці вказують, що понятій виступає гарантом законності під час проведення процесуальних дій та стверджують на необхідності розширення цього інституту у кримінальному провадженні; інші ж, навпаки, наполягають на необхідності відмови від понятих, оскільки практика застосування цього

інституту свідчить про нездатність вказаних осіб виконувати завдання, які на них покладаються.

Що стосується аналізу правозастосування вказаного інституту, то можна виокремити низку негативних факторів, які залишають поле для критичних роздумів і які пов'язані з:

Глава 3 КПК України передбачує всіх учасників кримінального провадження, їх права та обов'язки, відмінність один від одного, мету участі в процесі. Наразі у КПК понятій згадується у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК та у ч. 3 ст. 66 КПК, виходячи з цього, законодавець відніс понятого до інших учасників кримінального провадження. Але наданий момент відсутня конкретна стаття щодо понятого, яка повинна міститися у параграфі 5 глави 3 КПК України, присвячена процесуальному статусу вказаного учасника.

Відсутністю на законодавчому рівні мотиваційних положень для активної участі та сумлінного виконання понятими покладених на них обов'язків. Наслідком цього стає формальний підхід дійсно «незаінтересованої» особи. Як варіант, одним з таких «мотиваційних положень» для понятого стало б закріплення у главі 8 КПК такого виду процесуальних витрат, як витрати, пов'язані із залученням понять. Крім того, в умовах високого рівня корупції та можливості одержання винагороди, або внаслідок залякування понятому достатньо заявити на суді, що увесь процес слідчої дії він не спостерігав, а увагу його привернули вже до знайденого об'єкта.

На практиці, нерідко слідчим складно знайти добровольця, який би з радістю погодився на роль свідка. Тому більшість слідчих оперуються тими особами, які випадково опинилися на місці провадження слідчої (розшукової) дії, або мешкають по сусідству, що погодилися на таке запрошення. Часто понятими є особи, які опинились на місці подій за своїми службовим становищем (двірники, коменданти, управляючі будинками) або проявили особисту ініціативу (громадські або позаштатні помічники міліції).

Встановити незаінтересованість таких осіб у справі на момент запрошення не завжди можливо. Неправильний вибір та приділення неналежної уваги питанням обрання (залучення) понятих у кримінальному провадженні України може призвести до втрати доказів (за ознакою їх недопустимості або недостовірності). Серед типових помилок під час проведення деяких слідчих (розшукових) дій є запрошення недопустимих законом понятих [5, с. 151].

Виконання громадянами процесуальних обов'язків понятого в окремих слідчих діях нерідко є мотивом скоєння проти їхнього життя, здоров'я і майна, протиправних посягань представниками кримінального середовища. Дана обставина негативно впливає на діяльність слідчого з розкриття та розслідування злочинів за участю понятих, так як в деяких випадках спонукає громадян відмовлятися через побоювання помсти від виконання ними процесуальних обов'язків

Основною вимогою закону є незаінтересованість понятих у результатах кримінального провадження, і найчастіше це призводить до того, що в цій ролі виступають люди випадкові не знайомі з процедурою проведення слідчих дій. Навіть маючи велике бажання помітити відхилення від вимог закону, вони не здатні цього зробити [3, с. 115]. Коли даний інститут тільки зароджувався, в якості понятих залучалися найбільш авторитетні та освічені особи, які користувалися довірою з боку громадськості. Вони повинні були сприяти роботі правоохоронних органів в розслідуванні злочинів та здійснювати народний контроль [4].

Висновок. Участь понятих є гарантією правильного безпосереднього сприйняття при провадженні слідчих дій, обставин та фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належного фіксування у процесуальних документах. Понятий – це незаінтересована у результатах кримінального провадження особа, запрошена слідчим чи прокурором для посвідчення факту провадження слідчої дії, її ходу та результатів [6]. Понятий, який залучається для участі у конкретній слідчій дії, є гарантом

законності проведення даного заходу. Законодавець поступово відступає від інституту «понятих» та робить акцент на застосуванні технічних засобів фіксації.

На мою думку, інститут понятих є застарілим та не підпадає під рамки сучасного суспільства. Наразі існує безліч способів фіксування процесуальних дій, що дає нам можливість більш ефективно та менш затратно здійснити процесуальні дії. Що в свою чергу більш тяжче оспорується у суді на предмет незаконності отриманих доказів та інше.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року станом на 7 жовтня 2014 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. 2014. 432 с.
3. Бацько І.М. Процесуальні правила, що регулюють джерела доказів, слід удосконалити // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. 1997. № 1. С. 113-115.
4. Маленко О. В. Інститут понятих у кримінальному процесі України // Протокол, юридично-правовий ресурс. URL: https://protocol.ua/ru/institut_ponyatih_u_kriminalnomu_protsesi_ukraini/.
5. Азаров Ю.І. Колізійні питання процесуального статусу понятого / Ю.І. Азаров // Юридична наука. 2015. № 2. С. 148–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_2_20.
6. Нанка А.О., Філімонова Ю.О. Актуальні питання функціонування інституту понятих у кримінальному провадженні / А.О. Нанка, Ю.О. Філімонова // «Young Scientist». 2018. № 5. С. 631-633.